

Sygn. akt IV CSK 647/13

POSTANOWIENIE

Dnia 21 sierpnia 2014 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Mirosława Wysocka (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Antoni Górski

SSN Bogumiła Ustjanicz

w sprawie z wniosku K. R.

przy uczestnictwie L. S., B. K. J. i H. D. V.

o zmianę postanowienia w przedmiocie stwierdzenia nabycia spadku,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 21 sierpnia 2014 r.,

skargi kasacyjnej wnioskodawczyni

od postanowienia Sądu Okręgowego w S.

z dnia 10 kwietnia 2013 r., sygn. akt I Ca [...],

uchyla zaskarżone postanowienie, znosząc postępowanie związane z jego wydaniem i przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu w S., pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

Postanowieniem z dnia 10 kwietnia 2013 r. Sąd Okręgowy w S. oddalił apelację wnioskodawczynie K. R. od postanowienia Sądu Rejonowego w S., który oddalił jej wniosek o zmianę prawomocnego orzeczenia tego Sądu z dnia 15 lutego 2012 r.

W zakończonym postanowieniem z dnia 15 lutego 2012 r. postępowaniu, wszczętym na wniosek K. R. z dnia 13 czerwca 2011 r., Sąd Rejonowy po stwierdzeniu nieważności testamentu własnoręcznego, na który powoływała się wnioskodawczynie, stwierdził nabycie spadku po I. K. na podstawie ustawy na rzecz uczestników postępowania. Przed Sądem Rejonowym odbyły się trzy rozprawy, w dniach 17 listopada i 28 grudnia 2011 r. oraz 15 lutego 2012 r. W postępowaniu apelacyjnym wnioskodawczynie powołała się na testament ustny z dnia 24 grudnia 2010 r. Apelację wnioskodawczynie oddalił Sąd Okręgowy w S. postanowieniem z dnia 23 maja 2012 r.

W dniu 17 października 2011 r. wnioskodawczynie złożyła wniosek o przesłuchanie świadków testamentu ustnego spadkodawcy i przesłuchanie to odbyło się przed Sądem Rejonowym w S. w dniu 21 listopada 2011 r. Postanowieniem z dnia 30 marca 2012 r. Sąd Rejonowy w S. odrzucił, z powołaniem się na art. 199 § 1 pkt 2 k.p.c., złożony przez wnioskodawczynię w dniu 24 lutego 2012 r. wniosek o stwierdzenie nabycia spadku po I. K. na podstawie testamentu ustnego z dnia 24 grudnia 2010 r.

W tak ustalonym stanie faktycznym nie zachodzi, w ocenie Sądu Okręgowego, aprobującego stanowisko Sądu pierwszej instancji, przesłanka żądania zmiany postanowienia spadkowego przewidziana w art. 679 § 1 k.p.c., gdyż wnioskodawczynie, biorąca udział w tym postępowaniu, wiedziała o istnieniu testamentu ustnego co najmniej od dnia 17 października 2011 r., a zatem mogła tę podstawę powołać w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku.

Wnioskodawczynie oparła skargę kasacyjną na podstawie naruszenia przepisów postępowania - art. 233 § 1 w zw. z art. 382 i art. 679 § 1 w zw. z art. 130 k.p.c. i wniosła o uchylenie postanowień Sądów obu instancji oraz o przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Rejonowemu w S..

Skarżąca zarzuciła przede wszystkim nierozważenie, że Sąd w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku nie uwzględnił podniesionej przez nią okoliczności dotyczącej istnienia testamentu ustnego, ani nie wziął pod uwagę, że doszło do wadliwego odrzucenia wniosku o stwierdzenie nabycia spadku na podstawie testamentu ustnego. Zdaniem skarżącej, wniosek o zmianę postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku został oparty na podstawie, która nie została przez nią powołana w tym postępowaniu „z powodu błędów w procedowaniu sądu”.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje.

Zaskarżone postanowienie zostało wydane w składzie trzech sędziów Sądu Okręgowego w S.: SSO M. M., SSO M. K. i SSO C. O.. Postanowienie Sądu Okręgowego w S. z dnia 23 maja 2012 r., którym została oddalona apelacja wnioskodawczyni od postanowienia stwierdzającego nabycie spadku, zostało wydane w składzie: SSO C. O., SSO D. M. i SSR A. K.. Wymagało rozważenia, czy w rozpoznaniu sprawy zakończonej obecnie zaskarżonym postanowieniem brał udział sędzia wyłączony z mocy ustawy, gdyż w takim wypadku zachodziłaby nieważność postępowania z przyczyny określonej w art. 379 pkt 4 k.p.c., podlegająca uwzględnieniu z urzędu w postępowaniu kasacyjnym, stosownie do art. 398¹³ § 1 k.p.c.

Na podstawie art. 524 § 1 k.p.c. w postępowaniu nieprocesowym został wprowadzony wyjątek od zasady dopuszczalności wznowienia postępowania zakończonego prawomocnym postanowieniem co do istoty sprawy, dotyczący postanowień, które mogą być zmienione lub uchylone. Takimi orzeczeniami są m.in. postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, dla zmiany których wyłączny tryb postępowania przewiduje art. 679 k.p.c. Jednolicie przyjmuje się w piśmiennictwie i orzecznictwie (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 21 kwietnia 1994 r., III CZP 40/94, OSNC 1994, nr 11, poz. 210 oraz postanowienia z dnia 26 listopada 2003 r., III CK 144/02 niepubl. i z dnia 23 listopada 2011 r., IV CSK 141/11), niepubl.), że przepis ten zastępuje w sprawach o stwierdzenie nabycia spadku instytucję wznowienia, a przewidziane nim postępowanie – co wynika z jego istoty, charakteru i funkcji - ma „charakter wznowieniowy”. Konsekwentnie, zgodnie z utrwalonym stanowiskiem judykatury, w postępowaniu tym znajduje zastosowanie przepis o wyłączeniu sędziego z urzędu z przyczyny określonej w art.

48 § 3 k.p.c. (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 14 września 2004 r., III CK 458/03, niepubl., z dnia 14 października 2009 r., V CSK 118/09, niepubl. I z dnia 30 października 2013 r., II CSK 628/12 niepubl.). Sąd Najwyższy w składzie rozpoznającym skargę kasacyjną podziela to stanowisko, uwzględniające istotną okoliczność, że w obu sytuacjach, skargi o wznowienie i wniosku o zmianę postanowienia, chodzi o to, by powierzyć orzekanie w tym zakresie składowi orzekającemu, który nie jest związany z wydaniem orzeczenia objętego skargą lub wnioskiem.

Szeroka wykładnia art. 48 § 3 k.p.c. jest uzasadniona jego celem, którym jest eliminowanie wszelkich przyczyn, mogących wywoływać w otoczeniu wątpliwości co do obiektywizmu sędziego (por. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 lipca 2004 r., SK 19/02). Dlatego też przyjmuje się, że wyłączenie sędziego na podstawie art. 48 § 3 k.p.c. dotyczy sędziów orzekających w obu instancjach w sprawie, których dotyczy skarga {wniosek} i obejmuje wszystkie czynności wchodzące w zakres badania dopuszczalności wznowienia oraz rozpoznawania skargi {wniosku o zmianę prawomocnego postanowienia} (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 22 lutego 2007, IV CSK 9/07, Biul. SN 2008, nr 12, poz. 46, z dnia 26 kwietnia 2007 r., II CSK 536/06, niepubl., z dnia 8 sierpnia 2007 r., I CZ 87/07, OSNC-ZD 2008 r., nr C, poz. 68 i z dnia 20 grudnia 2012 r., IV CZ 141/12, niepubl.).

Ze względu na to, że w wydaniu zaskarżonego orzeczenia - postanowienia Sądu drugiej instancji w sprawie o zmianę postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, brał udział ten sam sędzia, który orzekał w składzie Sądu rozpoznającego apelację (II instancji) w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku, doszło do naruszenia zakazu przewidzianego w art. 48 § 3 k.p.c., mającego zastosowanie w sprawie o zmianę orzeczenia na podstawie art. 679 k.p.c. Skutkiem tego jest nieważność postępowania zakończonego zaskarżonym postanowieniem z dnia 10 kwietnia 2013 r., z przyczyny określonej w art. 379 pkt 4 k.p.c., co uzasadniało jego uchylenie i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania, stosownie do art. 398¹⁵ § 1 k.p.c.

Stwierdzenie nieważności postępowania zakończonego zaskarżonym postanowieniem stoi na przeszkodzie stanowczemu rozstrzygnięciu zasadności

zarzutów skargi kasacyjnej i pozwala na odniesienie się do nich tylko w niezbędnym zakresie.

Stanowisko judykatury dotyczące przesłanki wznowienia postępowania na podstawie art. 403 § pkt 2 k.p.c., polegającej na wykryciu nowych okoliczności faktycznych lub dowodów, z których strona nie mogła skorzystać w poprzednim postępowaniu, jest rygorystyczne; pojęcie „wykrycia” nowych dowodów odnosi się tylko do dowodów poprzednio nieujawnionych i nieujawnialnych, a stan taki nie zachodzi, gdy obiektywnie istniała możliwość powołania określonych okoliczności albo dowodów, a nie zostały one powołane na skutek zaniedbania lub błędnej oceny ich znaczenia przez stronę (por. m.in. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 10 lutego 1999 r., II CKN 807/98, niepubl., z dnia 16 lipca 2008 r., II CZ 46/08, niepubl. i z dnia 8 kwietnia 2009 r., VCZ 16/09, niepubl.). Pomimo różnic w ujęciu przesłanki wznowienia w art. 403 § 2 k.p.c. i podstawy żądania zmiany postanowienia przewidzianej w art. 679 § 1 k.p.c., ze względu na wznowieniowy charakter tego postępowania i analogiczny charakter przyczyn ponownego rozstrzygnięcia sprawy prawomocnie już osądzonej, przy wykładni zawartego w art. 679 § 1 k.p.c. pojęcia „podstawy”, której uczestnik postępowania o stwierdzenie nabycia spadku nie mógł w nim powołać, sięga się do wykładni art. 403 § 2 k.p.c. (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 2011 r., IV CSK 141/11, niepubl.). Skłania to do wykładni ścisłej art. 679 § 1 k.p.c., uwzględniającej cel ograniczenia podmiotowego przewidzianego w tym przepisie, którym jest to, by uczestnik poprzedniego postępowania nie mógł domagać się zmiany postanowienia na podstawie, którą mógł poprzednio powołać.

Zastosowanie przepisu postępowania, przy uwzględnieniu przyjętego sposobu rozumienia jego znaczenia, następuje w konkretnych okolicznościach danej sprawy, które nie zawsze mieszczą się w ramach jednorodnego modelu i mogą być na tyle nietypowe, że nie poddają się rutynowej kwalifikacji. Takie okoliczności wystąpiły w niniejszej sprawie, jednak Sąd całkowicie je pominął w swoich rozważaniach, pomimo że były eksponowane w apelacji.

W toku postępowania przed Sądem Rejonowym w S. o stwierdzenie nabycia spadku przed tym samym Sądem zostało wszczęte i przeprowadzone postępowanie o przesłuchanie świadków testamentu ustnego, który miał sporządzić

I. K.. W sprawie spadkowej o fakcie tym wnioskodawczyni powiadomiła Sąd w postępowaniu apelacyjnym na piśmie, wskazując dane sprawy, fakt ten został także podany podczas rozprawy apelacyjnej. Jeszcze w toku postępowania apelacyjnego doszło przed Sądem Rejonowym w S. do odrzucenia w oparciu o art. 199 pkt 2 k.p.c. wniosku o stwierdzenie nabycia spadku na podstawie testamentu ustnego, pomimo że analogicznie jak w procesie, o zawisłości sprawy w postępowaniu nieprocesowym decydują jej podmiotowe i przedmiotowe granice. Wzmianka na ten temat znalazła się w wypowiedzi pełnomocnika (nieprofesjonalnego) wnioskodawczyni na rozprawie apelacyjnej. Przyczyny zignorowania przez Sąd tych sygnałów dotyczących istnienia testamentu ustnego pozostają nieznane. Sygnały te, pochodzące od działającej bez profesjonalnego pełnomocnika wnioskodawczyni, chociaż nie przybrały właściwej formy, były wyraźne i czytelne; gdyby nie zostały zlekceważone przez Sąd, w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku mogło dojść do badania i oceny testamentu ustnego, na który obecnie powołuje się skarżąca.

Chociaż ma rację Sąd, że fakt istnienia testamentu ustnego był wnioskodawczyni znany w poprzednim postępowaniu, to jednak w kontekście wskazanych okoliczności trudno akceptować porzucenie na takiej konkluzji. Przewidziana w art. 679 § 1 k.p.c. podstawa żądania zmiany prawomocnego orzeczenia, podobnie jak podstawa wznowienia określona w art. 403 § 2 k.p.c., koncentruje się na uchybieniach (zaniedbaniach) strony (uczestnika) postępowania, a nie na uchybieniach sądu. Nie można jednak wykluczyć sytuacji, w których splot okoliczności obejmujących także czynności sądu będzie wymagał szczególnie wnikliwego rozważenia przesłanki niemożności powołania określonej podstawy w poprzednim postępowaniu. Możliwości są tu ograniczone, lecz nie wykluczone; przykładowo, w orzecznictwie wskazano, że uchybienia popełnione w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku mogłyby mieć znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy o zmianę stwierdzenia nabycia spadku tylko wtedy gdyby miały bezpośredni wpływ na powstanie podstawy uzasadniającej zmianę, której zainteresowany nie mógł powołać w pierwszym postępowaniu (postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2004 r., II CK 1/03, niepubl.). Należy przy tym mieć na względzie, że celem art. 679 k.p.c. jest możliwość przeprowadzenia postępowania, w którym

wykaże się, że stwierdzenie nabycia spadku nie było zgodne z rzeczywistym stanem prawnym, przy jednoczesnym wprowadzeniu ograniczeń czasowych i podmiotowych, z których ograniczenie podmiotowe ma na celu wyeliminowanie możliwości wzruszenia prawomocnego orzeczenia na żądanie zainteresowanego, który z możliwości tej nie skorzystał w odpowiedni sposób we właściwym (pierwszym) postępowaniu.

W każdym razie, rozstrzygnięcie sprawy nie powinno było nastąpić bez rozważenia przez Sąd wskazanych okoliczności pod kątem ich znaczenia z punktu widzenia przesłanki określonej w art. 679 § 1 k.p.c.

Z omówionych względów Sąd Najwyższy orzekł jak w postanowieniu.